

ПОЛІТИКО-КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Розглянуто окремі питання політико-кримінологічної характеристики корупції в Україні, досліджено різні політичні аспекти породження корупції та корупційної злочинності й політичні засоби протидії їй, визначено політико-кримінологічні аспекти антикорупційної діяльності на сучасному етапі розвитку держави.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, антикорупційна діяльність, політична кримінологія.

Рассматриваются отдельные вопросы политико-криминалогической характеристики коррупции в Украине, исследуются разные политические аспекты порождения коррупции, коррупционной преступности и политические средства противодействия ей, определены политико-криминалогические аспекты антикоррупционной деятельности на современном этапе развития государства.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, антикоррупционная деятельность, политическая криминалогия.

The author considers some questions of the political and criminological corruption's character in Ukraine and researches the different political aspects of the corruption's rise and the corruption's criminality rise and the political facilities of counteraction to it, the political and criminological aspects of the anti-corrupt activity at the modern stage of state's development are determine.

Key words: corruption, the corruption's interaction, the anti-corrupt activity, political criminology.

Корупція нині набула таких масштабів розповсюдження, що складає загрозу національній безпеці держав, у тому числі й України. В умовах розбудови демократичної держави можливість вільно реалізовувати свої здібності, права і свободи громадянами постійно гальмується різними формами корупційних виявів у діяльності органів державної влади, управління й правоохоронних органів. Тому й посилено увагу до проблеми протидії корупції в Україні. Останнім часом в Україні відбувається активізація процесу боротьби з корупцією. Як наслідок можна спостерігати: прийняття нових законодавчих актів з питань протидії корупції, розробку спеціальної антикорупційної стратегії, активізацію діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Але, незважаючи на ці процеси, практичних зрушень у напрямі протидії корупції здійснено ще надто мало. Також на результатах протидії корупції відчутно позначається й відсутність наукової розробки важливих аспектів проблеми. Малодослідженими залишаються політичні аспекти корупції, при тому що зловживання владою вважається фактором, що має політичне значення¹.

Значний внесок у дослідження різних аспектів проблеми корупції внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як П. П. Андрушко, Л. І. Аркуша, Д. Г. Забрда, А. П. Закалюк, П. О. Кабанов, М. І. Камлик, О. О. Кваша, О. М. Костенко, Д. І. Крупко, О. М. Литвак, В. С. Лукомський, В. В. Лунєєв, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, С. В. Невмержицький, С. С. Рогульський, А. О. Сафоненко, О. Я. Светлов, Сьюзан Роуз-Екерман, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, С. А. Шалгунова. Проте їхні дослідження в основному присвячені окремим кримінально-правовим, адміністративно-правовим, кримінологічним, криміналістичним і соціаль-

но-політичним аспектам проблеми корупції. Відповідні ж дослідження явища корупції з погляду політичної кримінології фактично відсутні. Водночас саме політико-кримінологічне дослідження корупції дозволить визначити політичні аспекти породження корупційної злочинності й політичні засоби протидії їй, що, безумовно, позначиться на якості розв'язання проблеми протидії корупції.

Дослідження форм виявів корупції в Україні дало підстави визнати, що корупція є індикатором економічного, соціального, політичного стану держави, веде до порушення принципу верховенства права, порушує закони соціальної справедливості, руйнує принципи чесного правосуддя. При цьому корупція в Україні розглядається як модель політичних і економічних відносин, що не зводиться до хабарництва, а використовується як спосіб ведення політичних і економічних справ у державі. За таких умов корупція в Україні набуває ознак кризового типу, що поглиблює кризу в усіх інших сферах суспільного життя і вимагає особливих прогресивних стратегій протидії корупції в Україні, які, зокрема, дозволяють виявити дослідження корупції як проблеми політичної кримінології. Такий аналіз включає визначення політичних аспектів породження корупційної злочинності.

Слід зазначити, що на сьогодні кримінологія не має загальних даних, які давали б повне уявлення про причини та умови корупційних злочинів. Відповідно до теорії соціального натуралізму основною причиною корупції визнано низький рівень політичної культури у суспільстві².

Окрім того, співвідношення та взаємозв'язок злочинних виявів і некриміналізованої (фонової) поведінки в механізмі корупційних відносин через дослідження таких форм дозлочинної поведінки, як порушення норм суспільної моралі, вчинення корупційних адміністративних правопорушень дозволяє встановити вплив «фонових» явищ на динаміку корупційної злочинності.

Економічні, соціальні, політичні та інші закони розвитку суспільного життя визначають ознаки злочинності на даному етапі розвитку держави. Історичні особливості розвитку країни, її економічна, політична, духовна основа впливають на характеристики соціального середовища і соціальні явища, що розвиваються в ньому, в тому числі й злочинність. У межах нашої держави відмінності злочинності визначаються специфікою явищ соціально-економічного, соціально-культурного, організаційно-управлінського, правового характеру, їх взаємодією. Тому жодна країна не може автоматично взяти у іншої систему боротьби із злочинністю.

Серед політичних аспектів породження корупційної злочинності також слід виділити формування певних політичних мотивів у вчиненні корупційних дій, у тому числі в отриманні високих посад в обхід законних процедур, в усуненні політичних конкурентів, які створюють політичні причини корупції. Поряд з цим різні форми службових зловживань для боротьби з політичними суперниками, тобто політична розправа з політичними опонентами, визнається в літературі корупційним явищем³. Такі політичні мотиви формують додаткові політичні причини корупції.

Враховуючи те, що відхилення політичної поведінки, на думку В. А. Шабаліна вважається формою вияву політичної корупції⁵, формування такого способу поведінки також віднесено до політичних причин корупції. При цьому слід зазначити, що формування належного рівня політичної культури сприятиме усуненню таких відхилень і причин незаконного використання правлячою політичною елітою державних ресурсів, що називається політичною корупцією і вважається однією з найнебезпечніших форм такої. Окремі форми політичної корупції також

можна вважати політичними причинами корупції, до яких, на думку А. О. Сафоновенка, належать політичний протекціонізм, політична спекуляція, використання адмінресурсу під час проведення виборчої кампанії⁶.

До політичних причин корупції також можна віднести непрозорі виборчі кампанії, характер політичного правління і політичного режиму держави. Політичну кризу в державі через появу нових незаконних форм господарювання, політично заангажованих правоохоронних органів можна вважати політичними причинами корупції.

На підставі аналізу політичних аспектів породження корупційної злочинності можна визначити політичні аспекти протидії їй через такі засоби, як скасування інституту депутатської недоторканності, врегулювання механізму цивілізованого лобювання та інші зазначені політичні інститути. Призначення і роль політичних партій у житті суспільства дозволяє переконатися у необхідності їх залучення до даного процесу. Адже, реалізуючи антикорупційні ініціативи через своїх представників у владі, політичні партії мають всі необхідні важелі впливу на здійснення політичного курсу держави в цій сфері, насамперед через законотворчу діяльність, засоби поширення інформації і впливу на громадську думку. Отже, реалізація зазначених антикорупційних стратегій зусиллями провідних політичних інститутів і залучення їх до здійснення загальнодержавної антикорупційної політики через свої представництва на місцях дасть змогу отримати більш ефективні результати антикорупційної діяльності по всій країні в цілому.

На цьому процесі позначиться і виявлення особливих характеристик особи, яка вчиняє корупційні злочини, що впливають на злочинні форми її поведінки. До таких особливостей, які впливають на ступінь суспільної небезпеки корупційного злочину, слід віднести наявність владних повноважень, рівень органу, в якому працює особа, соціальні умови. При цьому слід враховувати той факт, що однакові соціальні умови по-різному впливають на особистість, і, відповідно, поведінка особи насамперед залежить від внутрішніх чинників сприйняття зовнішніх умов, а саме від її волі й свідомості. З іншого боку, певні особливості соціального статусу особи ускладнюють притягнення її до відповідальності, зокрема депутатський та інші імунітети.

Для осіб, які скоїли корупційні злочини, можна виділити такі характерні критерії їх класифікації: за визначеною спрямованістю їх діяльності, за ознакою соціального статусу, переважанням індивідуальних психологічних рис⁷. Зокрема, за ознакою міри суспільно неприйнятної спрямованості виділяють три типи особистості злочинця, який вчиняє корупційні злочини: асоціальний, антисоціальний та суспільно небезпечний. У першому випадку такі вияви будуть випадковими або навіть винятковими, можливо, лише у разі вимагання хабара, і не завдаватимуть суттєвої шкоди суспільним інтересам, у другому – вони не матимуть постійного характеру, де особа буде вдаватись до таких діянь нечасто і при виникненні конфлікту між приватним і державним інтересом зазвичай віддасть перевагу державному, і в третьому випадку хабарництво та інші види зловживань вже утворюють злочинний промисел і завдають суттєвої шкоди інтересам суспільства і вчиняються постійно. При цьому кримінологічно значимим є аналіз політичної форми свідомості особи.

При виникненні мотиву до скоєння корупційних злочинів важливе значення має система ціннісних орієнтацій у особи, на формування якої суттєво впливає рівень її культури, моральності. Тут ефективним чинником стануть засади культурологічної концепції протидії злочинності, запровадження яких сприяло б відновленню панування моральних цінностей у суспільстві. При цьому слід

зазначити, що правову культуру публічних службовців не можна відокремлювати від правової культури громадян, соціальних груп, адже у механізмі корупційних відносин присутній конфлікт публічного і приватного інтересу, тому звичайні громадяни, їх правова культура також є визначальними у процесі реалізації таких відносин.

Окрім того слід зазначити, що ознаки кризи політичної культури в українському суспільстві, характерні для особи, яка вчиняє корупційні злочини, вимагає застосування невідкладних заходів з підвищення рівня такої культури через просвітництво, залучення громадськості.

При аналізі політичних засобів протидії корупції виявляються такі засади їх реалізації, як системність, глобальність, наукова обґрунтованість, практична значущість. Також видається ефективним застосування принципів культурологічної концепції протидії корупційній злочинності через виховання належного рівня соціальної, в тому числі політичної, культури в українському суспільстві. Для успішної реалізації зазначеної концепції в літературі пропонується застосувати поряд із антикримінальними сучасні соціальні технології, і забезпечити їх науковий рівень, зокрема, через створення науково-дослідного Інституту політичної кримінології⁸.

При цьому слід погодитись із професором О. М. Костенко в тому, що для забезпечення процесу виховання належного рівня соціальної культури громадян варто запровадити державну програму формування антикорупційної культури громадян України, передусім через підвищення загального рівня моральності й духовності суспільства⁹.

Тут також слід дотримуватись принципу позапартійності професійної служби, який проголошено у законодавстві більшості зарубіжних країн, що, з одного боку, слугує неупередженості в діяльності службовців і є однією з важливих засад професійної етики службовців, а з іншого – створює умови для нейтралізації політичних причин корупції взагалі. Його зміст полягає в обмеженні впливу на публічних службовців при виконанні ними службових обов'язків окремих партій, політичних рухів чи громадських організацій і в обмеженні використання публічної служби для політичної кар'єри, зокрема залученні підлеглих до передвиборчої кампанії, що є характерною ознакою і часто використовується при проведенні виборчої кампанії в Україні.

До політичних засобів протидії корупції можна також віднести реалізацію антикорупційних програм політичних партій, підвищення рівня професійності посадовців, адже від рівня професійності залежить рівень доброчесності, а відповідно, і рівень їх політичної культури, і рівень поширеності корупції в державі, встановлення інституту політичної відповідальності. Розглядаючи інститут політичної відповідальності представників влади за корупційні злочини, слід звернути увагу на можливі підстави його застосування. Насамперед тут слід відмежовувати політичну відповідальність від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів, тобто політичну від юридичної складової цієї проблеми. Це питання потребує окремої уваги, адже, за даними соціологічних опитувань, більшість оцінок українських громадян щодо дій політичних лідерів держави мають політичне забарвлення, не враховуючи юридичної складової таких фактів. Зазначимо такі аспекти питання. З одного боку, правосуддя більшості демократичних країн світу будується на принципі рівності всіх перед законом, коли високопосадовці несуть кримінальну відповідальність нарівні з іншими громадянами у разі скоєння ними будь-якого злочину, в тому числі й корупційного. Показовими є судові процеси щодо Сільвіо Берлусконі, Домініка

Строскана та інших відомих політичних лідерів. А з іншого боку, за прийняття неправомірного політичного рішення має наставати політична відповідальність, зокрема усунення особи з посади в порядку імпичменту, а криміналізація таких політичних актів визнається недопустимим з огляду на суть інституту політичної відповідальності.

Проте пропозиції певних політичних сил щодо декриміналізації окремих складів корупційних злочинів з політичних мотивів могли б вирішити тільки окрему політичну ситуацію на певний час, але не вирішити проблему в цілому. Тому при вирішенні питання декриміналізації будь-яких складів злочинів слід виходити насамперед не з політичних міркувань і політичної доцільності, а з підстави аналізу ступеня суспільної небезпеки діянь, судової практики в цій сфері та стану криміногенності суспільства на даному етапі його розвитку.

Отже, з огляду на вищезазначене, можна зробити такі висновки.

По-перше, корупція є серйозною загрозою національній безпеці держави. Аналіз феноменології корупції в Україні розкриває існування особливого механізму корупційних відносин, характер корупційної злочинності й дозволяє виявити ознаки кризового типу корупції в державі, що поглиблює кризу в усіх інших сферах суспільного життя і вимагає особливих прогресивних стратегій протидії корупції в Україні.

По-друге, рівень поширеності корупційної злочинності стрімко зростає, а відчутні результати в напрямі протидії корупції відсутні, що вимагає, з огляду виявлених недоліків цієї діяльності, активізації і пошуку більш прогресивних стратегій в цьому напрямі.

По-третє, аналіз політичних аспектів корупції дозволяє виявити політичні причини її породження, зокрема політичну кризу в українському суспільстві, відсутність інституту політичної відповідальності, недостатню активність політичних інститутів, зокрема політичних партій, що призводить до появи нових форм корупції, таких як політичний протекціонізм, політичний спекулятизм. До політичних причин корупції також можна віднести непрозорі виборчі кампанії, характер політичного правління і політичного режиму, політичну кризу в державі.

По-четверте, злочинна форма поведінки особи, яка вчиняє корупційні злочини, зумовлюється її особливостями, визначення яких також дозволяє віднайти ефективні засоби протидії корупційній злочинності. А класифікація осіб, які скоїли корупційні злочини, може проводитись за критеріями, характерними саме для цієї криміногенної групи: за визначеною спрямованістю їх діяльності, за ознакою соціального статусу, переважанням індивідуальних психологічних рис.

І насамкінець слід зазначити, що поєднання принципів культурологічної концепції протидії корупції в напрямі підвищення рівня політичної культури громадян і ефективного застосування інститутів нового антикорупційного законодавства дозволить реалізувати політико-кримінологічні засоби протидії корупційній злочинності в Україні й досягти конкретних результатів у напрямі протидії корупції в цілому.

1. *Костенко О. М.* Культура і закон у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – С. 211.
2. Там само. – С. 210.
3. *Мельник М. І.* Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія. – К., 2004. – С. 41-42.
4. *Шабалин В. А.* Политика и преступность // Государство и право. – 1994. – С. 43-52.
5. *Сафоненко А. О.* Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 15.
6. Там само. – С. 16.
7. *Мельник*

М. І. Цит. праця. – С. 176. **8.** *Костенко О. М.* Модернізація протидії корупційній злочинності у світлі концепції «активної юстиції» // *Правова політика української держави: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 1. / 19–20 лютого – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний ун-т імені В. Стефаника, 2010. – С. 33.* **9.** Там само. – С. 35.